

Od mozaiky k lánu

Vývoj krajiny dosud probíhal od rozmanitosti k jednoduchosti až chudobě

TOMÁŠ JANÍK

Přibližně před dvěma stovkami let začala evropská krajina zažívat nové razantní změny pod taktovkou člověka. Jejich příčinou byla průmyslová revoluce, která s sebou přinesla zcela nové výrobní činnosti. Na krajině se postupně podepsala řada jevů: industrializace, dolování, urbanizace, nárůst a následný pokles rozlohy ploch s intenzivním zemědělstvím ale i zalesňování a další procesy. A v celé řadě případů při probíhajících změnách původní krajina prostě zanikla.

MÍSTA VÝZKUMU

Zaniklé krajiny jsou taková území, která prošla zásadní proměnou struktury, krajinného pokryvu nebo funkčního využití. Jejich studium je důležité jak z kulturního, tak přírodního hlediska. Určitá podoba krajiny totiž danému regionu často udává jeho identitu, na využití krajiny je pak vázán i způsob života obyvatel – a na druhou stranu se činnost lidí otiskuje do krajiny a do jejích změn, nehledě na to, že změny krajiny mohou být zásadní pro její obyvatelost nejen lidmi ale i rozličnými organismy od velkých savců po hmyz.

Výzkum zaniklých krajin v rámci projektu proběhl na vybraných čtyřiceti menších územích rozestých po celém Česku, která prošla výraznou přeměnou v posledních dvou stech letech. S využitím dat tzv. císařských povinných otisků map stabilního katastru z let 1826 až 1843, které zachycují podobu krajiny v druhé čtvrtině 19. století, a současných dat s využitím katastrálních a ortofoto map je analyzována míra stability krajiny, hlavní trendy změn a změna struktury krajiny.

◀ **Krajina v okolí Prahy se za posledních 200 let změnila skutečně radikálně. Svou daň si zde vybrala urbanizace, industrializace, scelování půdy a nověji také výstavba liniových staveb, skladových areálů i pokračující suburbanizace. Zde dálnice D1, vlevo Nupaky, vpravo Modletice.**

Foto Petr Jan Juračka

MĚSTA, DOLY, PŘEHRADY

Největšími proměnami prošla území s významnou přítomností člověka – rozrůstající se města, oblasti těžby nebo průmyslové areály. Zde lze bez nadsázky hovořit o zaniklých krajinách. Dříve především zemědělský charakter krajiny s mozaikou sídel, polí, luk, lesů a trvalých kultur jako zahrady a sady se zcela proměnil. Urbanizovanou krajinu můžeme vidět například v některých částech Prahy, Brna, Liberce či Zlína, jejichž rozvoj byl v posledních dvou století velmi bouřlivý. Těžbou a průmyslem pak byla zasažena a přeměněna krajina Mostecká, Karviné nebo Kladna. Mezi další významné lidské zásahy do krajiny zejména od 50. do 80. let 20. století patřila výstavba přehrad. Například vodní díla na Dyji, Svatce, Vltavě nebo Želivce významně změnila specifickou krajinu říčních údolí a niv a vedla k jejich nevratnému zániku.

SCELOVÁNÍ PŮDY

Změny se ale zdaleka netýkají jen takto exponovaných krajin. Z různých důvodů a různými způsoby se proměnila i území, která v minulosti charakterizovala mozaika polí, luk a lesů. Například v Polabí na Čáslavsku, Nymbursku nebo v okolí zámku Kačina došlo vzhledem k příhodným podmínkám pro zemědělství k jeho další intenzifikaci a z trvalých travních porostů se stala pole. Na jižní Moravě v okolí Kobylí bylo zemědělské využití krajiny zachováno, jen se v určité míře přeorientovalo na vinařství. Spolu s intenzifikací zemědělství se změnila

i struktura krajiny. Zejména pod vlivem kolektivizace zemědělství probíhající převážně v 50. letech 20. století se původně rozdrobená vlastnická struktura půdy scelila do velkých půdních bloků, které existují dodnes a přináší s sebou problémy pro fungování krajiny, jako je vyšší náchylnost k erozi a nevhodnost pro život téměř všech organismů.

VYLIDNĚNÉ POHRANIČÍ

Mnoho vybraných území zažilo opačný vývoj, tedy ústup od intenzivnějšího zemědělství a jeho změnu na extenzivnější formy, například zatravňování polí a jejich převod na pastviny, výjimkou nebyla ani změna orné půdy nebo trvalých travních porostů na les. Stávající využití je u těchto území často velmi odlišné od toho před dvěma sty lety. Příčinu můžeme často najít v horších podmínkách pro zemědělství ve výše položených oblastech a dále k tomu lze přičíst demografické změny týkající se

▲ **Pestrější mozaika změn v okolí Starého Hrozenkova v Bílých Karpatech, kde zůstala krajinná struktura alespoň částečně zachována.**

v několika oblastech odsunu sudetských Němců (např. území Českého středohoří, České Kanady u Starého Města pod Landštejnem, Českého lesa nebo Trutnovska), v příhraničí s Rakouskem a Bavorskem bylo opuštění krajiny ještě umocněno následným vznikem vojenského pohraničního pásma a Železné opony. Speciálním případem způsobujícím změny a opuštění původního zemědělského způsobu využití je zřízení vojenských výcvikových prostorů jako v případě Boletic nebo Libavé.

JEDNODUCHÁ KRAJINA

Jinde mohlo být příčinou extenzifikace využití krajiny stěhování obyvatel z venkova do měst jako v Českém krasu a na Jistebnicku v oblasti tzv. České Sibiře. Tyto krajiny specificky mění své původně produkční zemědělské využití na jiné, například rekreační, jako právě na zmíněném Jistebnicku. V horských polohách pak docházelo především k nárůstu rozlohy lesa na úkor luk a pastvin, například na Jáchymovsku a Šumavě. Obecně téměř ve všech vybraných územích se struktura krajiny velmi zjednodušila, a to z již výše představeného důvodu scelování půdy. Dřívější mozaika se na mnoha místech proměnila na jednotvárný les či rozsáhlé travní porosty. Jedním z případů zachovalější pestré krajinné mozaiky je okolí Starého Hrozenkova v Bílých Karpatech.

Ze jmenovaných příkladů je zřejmé, jak moc a jak různě se česká krajina během průmyslové revoluce a dalšího vývoje proměnila. Společné bezmála všem proměnám je na studovaných územích velké zjednodušení struktury krajiny, které s sebou nese spíše negativní důsledky spojené s horší identifikací s krajinou i environmentálními problémy jako je úbytek biodiverzity. ●

AUTOR PŮSOBÍ NA KATEDŘE FYZICKÉ GEOGRAFIE
A GEOEKOLOGIE

Poděkování: Článek vznikl jako výstup projektu MK ČR NAKI II DG18P020V008.